

EESTI PÕRGU¹

VILJA OJA,
SVEN-ERIK SOOSAAR

Annotatsioon. Artiklis analüüsitakse noomeni *põrgu* kasutust vanas ja tänapäeva kirjakeeles, murretes ning kohanimedes. Erilise tähelepanu all on sõna tähenduslik külg vaimulikes tekstides. Ajalooline keeleaines ei kinnita seisukohta, et *põrgu* on eesti keeles väga vana või läänemeresoome-mordva ühisaega kuulunud sõna. See on eesti keeles levinud kristliku terminina vaimulike tekstide kaudu. Tõenäoliselt on *põrgu* laensõna, nagu ka selle vasted teistes läänemeresoome keeltes. Oletatavaid laenuallikaid on mitu, kuid üldaktsepteeritavat lahendust seni ei ole. Käesoleva analüüsi tulemusel jõutakse järeldusele, et *põrgu* võiks pärineda ladina tüvest.

Võtmesõnad: etimoloogia, läänemeresoome 'põrgu', puhastustuli, kohanimed, eesti keel

1. Mõiste 'põrgu' läänemeresoome keeltes

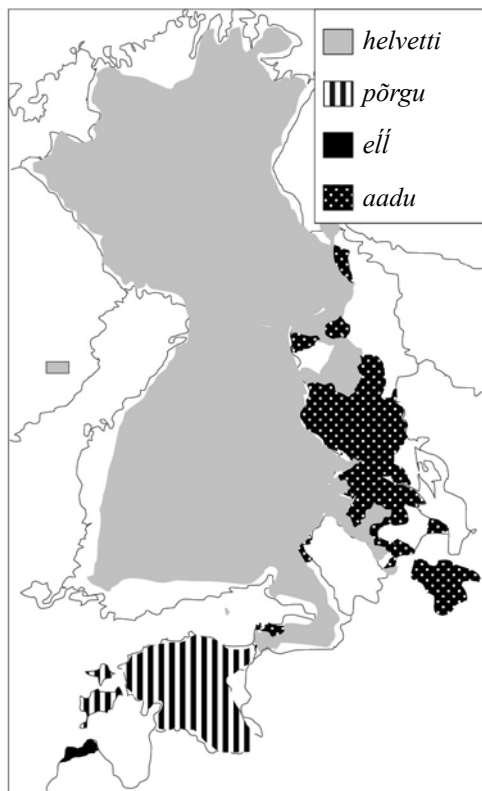
Kreeka mütoloogia kohaselt asub sügaval maa all surnuteriigi *Hadese* põhjas raudmüüridega ümbritsetud sünges kuristik *Tartaros*, kuhu vangistati titaanid ja kus patused hinged pärast surma karistust kannavad. Uues testamendis märgib deemonite asukohta ja patuste inimeste surmajärgset karistuspaika heebrea algupäraga *Gehenna*. Eesti keeles öeldakse selle kohta *põrgu*. Lähisugukeeltes leiame eesti sõna häälikulise ja tähendusliku vaste üksnes vadja Jõgõperä murdest kujul *põrku* tähenduse seletusega „põrgel; õud; maanala” ning Kukkuzi murdest kujul *perku* 'põrgu' (ja *perko* 'kurat') (Tsvetkov 1995: 227; VKS: 209, 372). Mõlemad on tõenäoliselt eesti laenud.

Teistes läänemeresoome keeltes tähistavad mõistet 'põrgu' suhteliselt hilised laensõnad indoeuroopa keeltest (vt kaart 1, täpsemalt ALFE: 193–195). Soome keeles on üldlevinud rootsi laen *helvetti* < rts *helvete*,

---

¹ Uurimistööd on rahastanud SF0050037s10 ja ETF9367.

vananorra *helviti* 'põrgu, manala' < vanasaksi *helliwīti* algselt 'põrgu karistus', vrd vanarootsi *hæl* islandi *hel* 'surnuteriik e surmavald' (SKES: 68; SSA 1: 155). Vepsa keeles kasutatakse vene laenu *ad* (g *adun*) < vene *ад*, vanavene ja slaavi *адъ* < kreeka *ᾍδης* 'Hades, surnuteriik, allilm' (Vasmer 1: 61). Karjala, isuri ja vadja murretes esineb mõlemaid, nii *helvetti* kui ka *aadu* variante ning viimane on levinud ka mõnesse soome murdesse Karjala maakitsusel. Põrgu liivikeelne nimetus *elí* on tõenäoliselt germaani laen, vrd vananorra, islandi *hel* 'surnuteriik', gooti *halja*, vanafriisi *helle* < germ **haljō*, või laenatud läti keele kaudu < läti *elle* (< keskhollandi või kask *helle*) (Karulis 1992: 264; Köbler 2003: 172; ME 1: 568; Suhonen 1973: 107; Viitso 2006: 899). Liivi ja soome sõnad lähtuvad seega samast algallikast.

Kaart 1. 'Põrgu' läänemeresoome keeltes

Mõlemad laenuallikad, nii germaani *hel* kui ka kreeka Ἅδης (*Hades*) on märkinud surnuteriiki, mitte patuste karistamise kohta. Ses suhtes eesti *põrgu* erineb teistest.

2. Sõna *põrgu* kasutus eesti keeles

Sõna *põrgu* arvatakse olevat õige vana, pärit ajast, mil dualistlik maailmavaade oli veel võõras (EE: 1207). Tänapäeva eesti kirjakeeles on sõna põhitähendus 'surnute ja pahade vaimude asupaik, allmaailm; ristiusus ja judaismis patuste surmajärgne karistuspaik' (EKSS 4: 568). Sellest lähtuvad sekundaarsed, enamasti piltlikud tähendused: ebameeldivad või pahelised kohad, nähtused, situatsioonid, omadused jne, nt *mängupõrgu* 'kasiino', *teeb elu põrguks* 'rikub rahulikku elu', *pärapõrgu* 'kauge, raskesti ligipääsetav koht'. Rahvasuus on hakatud *põrguks* nimetama ka koopaid ja sügavaid nõgusid. Eesti murretes on sõna *põrgu* üldlevinud (VMS: 278). Foneetilised variandid *põrgo*, *põrgu*, *pergu*, *porgu* kajastavad tavapäraselt vokaalide varieerumist murdeti. Sõna kasutus murdekeeles viitab selgelt piibli mõjule. Näitelauseid räägivad mingist kaugest tundmatust kohast, kus pahu ja patuseid inimesi pärast surma vaevatakse. Üks tuntumaid versioone on selline: halbu inimesi keedetakse suures põrgukatlas ning kurat hoiab tuld katla all ja segab mõlaga katlas keevaid kehasid. Võrdlusest hirmsa karistuspaigaga tuleneb sõna kasutus adjektiivses tähenduses 'halb; vaevarikas', nagu Pöide murrakus *põrgu ilm*, Viljandi murrakus *põrgu amet* jt. Eesti murdesõnavara kogu andmetel ei ole *põrgu* koobast ega auku märkiva noomeni sünonüüm.

Liitsõna täiendosana intensiivistab *põrgu* nii murde- kui ka kirjakeeles tavaliselt negatiivseid ilminguid, nt substantiivid *põrgukuumus*, *põrguvalu* ja *põrgulärm* väga suure palavuse, valu ja lärmi kohta, *põrgulake* 'viin' (vt ka EKSS 4: 569–571) ning adjektiivid *põrguigav*, *põrgukülm*. Mõnikord asendab see intensiivistavat sõna ka positiivseis hinnanguis, nt Pöide murrakus *põrgu tore jahu* 'väga ilus jahu'; Kanepi murrakus *värs-kide haino seen om põrguhää maada* 'värskes heinas on ülihea magada'. Sarnase tüvega sõnu, millest noomen *põrgu* võiks lähtuda, eesti keeles ei leidu. Noomenist *põrgu* tulenevad põrguasukat märkiv *põrguline* (murretes ka *põrgoline*, *porguline*, IisR *perguline*, *põrgulan*, *põrglaine*, *põrglanõ*, Lei *põrgulõ*) ning uuem adjektiiv *põrgulik*, millest omakorda on moodustatud intensiivistav adverb *põrgulikult* 'väga, liialt' (VMS:

193, 278). Nii alussõna kui ka tuletisi on kasutatud sõimu- ja kirumis-sõnana.

XIX sajandi eesti keelt kajastavas Ferdinand Johann Wiedemanni sõnaraamatus (1973: 867, esmatrükk 1869) leiduvad peale tüvisõna *line-/lane*-tuletised *põrglane, põrgulane, põrguline* 'adj põrgulik, põrgu-; subst põrgu elanik, kurat; põrguroog (*Höllenbraten*); jälestusväärne inimene' ning liitsõnad *põrguhaud* 'väga sügav auk või kuristik' ja *põrgukivi* 'hõbenitraat' (ilmselt tõlkelaen, vrd sks *Höllenstein*).

3. Põrgu vanas kirjakeeles ja vaimulikes tekstides

Vanimad kirjalikud mälestusmärgid eesti *põrgu* kohta pärinevad XVI sajandist. Esmateade leidub nn Kullamaa käsikirjas: *surrenut ninck maddanut on porkest asus thayuan rikkus remu Istup prramal ketel* ['surnud ning matnud on, põrgust asus taevariiki(?), rõõmus(?) istub paremal käel'] (Ehasalu jt 1997: 60). Wanradt-Koelli katekismuse (1535) säilinud osades esineb *põrgu* üksnes liitsõnas *põrguhaud*, kokku 4 korda kujul *porkwhawd, põrgwhawd, pörkwhawda, pörkwhawdan* (Ehasalu jt 1997: 65–68). Korra esineb sõna Johannes Ambrosius Völckeri 1585. aastast pärit tekstis: *mattetut maha minnut porguhauda* (Ehasalu jt 1997: 81). Tallinna Pühavaimu kiriku abipastor Georg Müller on aastail 1600–1606 koostatud jutluste tekstides sõna *põrguhaud* kasutanud 51 korda ning sõnu *põrgutuli* 13, *põrguvärv* 7, *põrgunuhtlus* 6 ja *põrgukoer* 4 korda. Üks või kaks korda esinevad liitsõnad *põrguhäda, põrgukaru, põrgukull, põrgukurat, põrgulõõsk, põrgumadu, põrgumörder, põrgupigi, põrgutungal, põrguvald, põrguvalu, põrguveli, põrguõppiija*. Enamasti on sõna kirjutatud kujul *põrgku*, üksikutel juhtudel *pörcku, Pörku* või *Pörkult*. Neid liitsõnu on sageli loetletud koos sõnadega *surm, patt, kurat* (Habicht jt 2000: 279–280).

Esimestes tartumurdelistes vaimulikes tekstides Joachim Rossihniuse tõlkes on samuti sõnakuju *pörcko*, nt *Ninck kui temma nüd se pörcko ninck waiwa sissen olli ..* (Kingisepp jt 2002: 294). Peale selle esineb 13 korda liitsõna *pörckohawd* (Kingisepp jt 2002: 80), nt *Risti pähle pohtut, errakohlnut, ninck maha mattetut, alla astnut Pörckohawalle, kolmandel peiwal üllestousnut Surmast*. Heinrich Stahli eesti keele õpikus (1637: 70) on saksa *helle* vasteteks *põrgkus / pörgekust, põrgkohaud / põrgkohaudast, põrgkoauck / pörcko-auckust*. Esmapilgul tundub,

et Stahl on ekslikult või tahtlikult esitanud inessiivivormi nominatiivi asemel. Kümme aastat hiljem, 1648 ilmunud Johannes Gutsloffi raamatus „Observationes grammaticae circa linguam Esthonicam” on saksa *Helle* tõlkeks märgitud „Pörckus/o item Pörckohawd/a” (Gutsloff 1998: 218). Seega on ka Gutsloffi järgi sõna nominatiiv *põrgus*. Võimalik, et siin avaldub XVII sajandil alguse saanud tendents tõlkida saksakeelseid abstraktoomeneid eesti keelde *us*-liitelisena (Habicht 1995). Sel juhul ei tähistaks *pörckus* konkreetset kohta, vaid midagi abstraktset, näiteks seisundit või situatsiooni, nagu ’puhastus’, ’karistus’ vms. XVIII sajandi algupoolset pärinevas Salomo Heinrich Vestringi käsikirjalises eesti-saksa sõnaraamatus on *Pörg G go*, *Pörgo haud*, ’*die Hölle*’ ja *Pörgolinne G se*, ’*höllisch*’ (Vestring 2000).

Pühapäeviti loetakse Eesti luteri kirikutes tavaliselt apostlikku usutunnistust. Selles on kirjas: „Meie usume Jeesusesse Kristusesse, .. kes on .. surnud ja maha maetud ja alla läinud põrguhauda.” Küsitavusi on tekitanud sisuline paradoks, mis seisneb sõnade *põrgu* ja *põrguhaud* kasutamises Kristuse surmajärgse olukorra kirjelduses (vt ka nt Viitso 2006: 898–899). Jumalateenistusel on sõna *põrguhaud* sageli asendatud sõnaga *surmavald*: „Meie usume Jeesusesse Kristusesse, .. kes on .. alla läinud surmavaldale” (Laats 2000: 46). Ladinakeelsetes tekstides võib kohata kahesugust sõnastust. Martin Lutheri „Suures katekismuses” (BSLK 631: 4) esineb katoliiklaste *ad inferos*, kuid Konkordiaivormelis on selle asemel *ad inferna* (Paul 2001: 43–44). Sõna *inferi* tähendab surmavalla elanikke, siit elust lahkunuid, *inferna* märgib aga põrgut, hukkamõistetute ja deemonite asupaika (Laats 2000: 46). Martin Lutheri 500. sünniaastapäevaks trükitud eestikeelses „Väikeses katekismuses” (Luther 1983: 18) on teiste keeleliste muudatuste hulgas ka selles kohas „põrgu” asemel „surmavald”, samuti hilisemates trükkides.

Eestikeelsetes piiblitõlgetes on sõnu *põrgu* või *põrguhaud* kasutatud nii kreeka sõnade *hades* ja *gehenna* kui ka heebrea sõna *sheol* vastena. Alles XX sajandil on *põrgu* osaliselt asendatud sõnaga *surmavald*. Rohkem tõlkenäiteid vt artikli lisast.

4. Arutlusi põrgu päritolu ümber

Eesti sõna *põrgu* on traditsiooniliselt peetud hüpohoristiliseks tuletiseks nimisõnast *pergel* ~ *põrgel* 'kurat', kusjuures *u*-sufiksi tähendus jääb lahtiseks (EEW: 2289–2290; Mägiste 1927: 67–68; Thomsen 1931: 358). Noomen *pergel* ~ *pärgel* kuulub kokku soomekeelse kuradinimetusega *perkele* (Raun 2000: 135). Soome *perkele* ning ühes sellega eesti *põrgu* on tunnistatud balti laenuks, vrd leedu piksejumal *perkūnas*, läti *pērkons* 'pikne', vanapreisi *percunis* id. (Kalima 1936: 147; Raun 2000: 134; SSA 2: 340; Vaba 2011: 756). Wiedemanni sõnaraamatus (1973: 679, 801) esitatakse sünonüümidenäidatena liitsõnad *perkun-nool*, *perkuni-nool*, *pitkse-nool*. Soome keelest omakorda arvatakse olevat laenatud põhjasaami kirumissõna *bærgâlâk*, rootsi *pärkel* ja vanataani *perkild* id. (Hellquist 1939: 804). Torsten Evert Karsten pidas neid sõnu nii läänemeresoome kui ka balti keeltes alg- või eelgermaani laenudeks (1915: 23–24). Germaani algupära (< **ferχuniz-*, *firgunia vms, millest tulenes vananorra jumalanimi *Fjorgynn*) peetakse siiski ebatõenäoliseks (LÄGLOS: 52; SKES: 524).

Eesti murretes on *pergel* kuradinimetusena või kirumissõnana levinud põhjarannikul (Vaivaras *pergeli*, *pergele*), kogu Virumaal ja osaliselt Järvamaal, üksikuid vanemaid teateid on ka mujalt (Khk KJn Trv Vön Kam Lut); Hargla murrakust pärineb *pirgõl*, kuid häälikuvarianti *põrgel* pole registreeritud (EMSUKA). Samas tähenduses on saarte ja läänemurdest ning kohati keskmurde alalt kirja pandud sõna *pärgel* (VMS: 285). F. J. Wiedemanni sõnaraamat esitab sõnakujud *pergel* (1973: 801), *põrgel* (1973: 867) ja *pärgal* (1973: 787) 'Teufel'. Vandesõnana on Setus kasutatud tuletist *perklâne* ~ *perklâne* 'kurat' ja kirderannikumurdest on üks uuem teade kirumissõna *pergeline* 'põrguline' kohta.

Oskar Loorits on *põrgu* päritolu seostanud tulega, võrreldes seda Wiedemanni sõnaraamatus leiduva tegusõnaga *põrgama* g *põrata* 'pühkima, puhtaks pühkima („auskehren, ausfegen“)' ning järeldades, et viimane võiks tähendada ka 'pühkima, tuld kohendama, sööti tulega puhastama („fegen, schüren, Brachland mit Feuer reinigen“)' (Loorits 2005: 222). Eesti murdesõnavara kogus tegusõna *põrgama* kohta teated puuduvad. Mulgi murdes esineb küll verb *põrendeme* või *põrrendeme* 'suure leegiga põlema' ning sõõrutuld on seal nimetatud *põre|nd*, *-nd* (g *-ndi*), *-nt*, *-nt* (g *-nti*) (EMSUKA). Wiedemanni sõnaraamat ei anna verbi *põrgama* levikut, ent sisu ja vormi poolest võiks see olla soome laen.

Soome keeles väljendavad verbid *perkata* (savo murded, Kesk- ja Põhja-Pohjanmaa, Peräpohjala) ja *perata* (Edela-Soome, Häme, Lõuna-Pohjanmaa, Kymenlaakso, Länsipohja ja kagumurded) mõisteid 'puhastada', 'harida', 'rohida' jms (nt kalu, aedvilja, seeni, linu, maad ja metsa puhastada, uudismaad teha) (SMSA). Selle karjalakeelseid vasteid *perkoa*, *pergada* jt kohtab nii päriskarjala, Aunuse kui ka lüüdi murdes enamasti tähenduses 'jätmaad üles harida, metsast või soost viljelusmaad teha' (KKS 4: 208; Kujola 1944: 306; Makarov 1990: 261). Isuri keeles märgib verb *perada(g)*, *miä perkaan* mõisteid 'marju või kalu puhastada' ning 'marju varuks korjata' (Laanest 1997: 144; Nirvi 1971: 397). Noomenituletised – soome *perkaus*, *perkeet*, *perk(k)iö*, *perkkio*, *perko* jt ning karjala Aunuse murde *pergo*, *pergavo*, *perrotes* – märgivad metsast puhastatud heina- või põllumaad.

Soome vanas kirjakeeles on verbi *perata* ~ *perkata* esimest korda kasutanud Mikael Agricola palveraamatus „Rucouskirja” (lk 408; Agricola 1987: 125): *sine Pyhe Hengi percat caiki ilkiemmet synnyt, perca mös sine ..* (Jussila 1998: 191–192, 319). Esimeses soomekeelses piiblis (Biblia 1642), mis on tõlgitud heebrea- ja kreekakeelsetest originaalidest, esineb samast tüvest tuletatud tegijanimi² (Jussila 1998: 192, 342). XVIII sajandi keelt kajastav Christfrid Gananderi sõnaraamat annab kõnealuse tüvega soomekeelse verbi *perkaan*, inf *perata*, *perkata*, tähenduseks 'puhastada; välja juurida, maad parandada jms'³ ning ladina vasted *purgo*, *exstirpo*. Peale selle verbi on samas tuletised sm *perkaaja* 'puhastaja' = lad *purgans* 'puhastav', sm *perkaaminen* = lad *purgatio* 'puhastamine; usuline puhastumine', sm *perkaus* = lad *excrementum* 'puhastuse jäätmed, väljaheide', sm *perko*, *perkiö* 'puhastamine, puhastus; metsast puhastatud maa' = lad *sinus prati in silvam excurrrens*, sm *perkautan*, inf *perkauttaa* = lad *purgari facio* 'puhastust teostama' (Ganander 1997: 691).

Oletatud on sõna skandinaavia päritolu < germ **bergō-* või **berga-*, vrd vananorra *bjarga*, vanarootsi *bærgha*, rootsi *bärğa* 'säilitamiseks

² Js 58:12-374b: *Ja sinä pitä cudzuttaman lahon tukiaxi / ja teiden percajaxi / että sijnä saadaisin asua* (http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/teksti/biblia/vt4_prof.xml); eesti keeles: sind nimetatakse murtud müüride parandajaks, teeradade käidavaks tegijaks! (<http://piibel.net/>).

³ Nt 2Kn 23:24 (Biblia 1642): *percais caicki noidat / merckein cadzojat / cuwat ja epäjumalat / ja caicki cauhistuxet ..* (http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/teksti/biblia/vt2_joos.xml); eesti keeles: Ja Joosija pühkis ära ka vaimudemanajad ja ennustajad, teeravid ja ebajumalad ja kõik jäledused .. (<http://piibel.net/>).

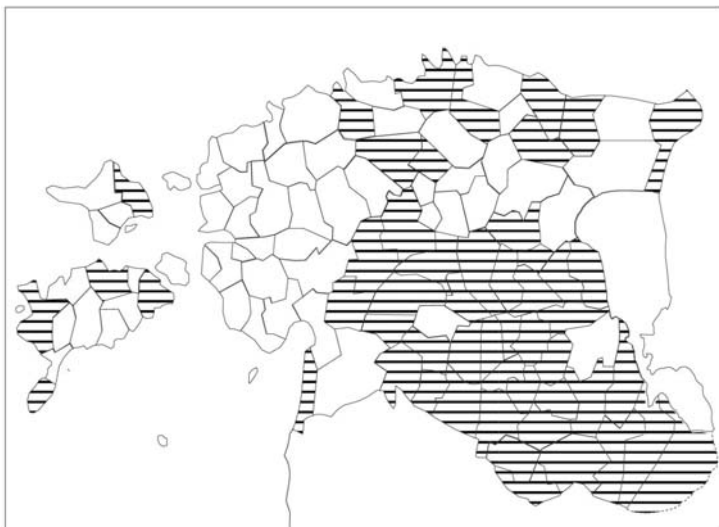
varjule panna, päästa jms', kuid seda ei peeta eriti usutavaks (Hofstra 1985: 235; LÄGLOS: 50; SKES: 522; SSA 2: 338;). Sellesama germaani verbiga *bjarga* 'päästa, varjule viia' < algpõhja **bergan* ning vanaislandi *bjarg/berg* 'mägi, kalju' on eesti sõna *põrgu* püüdnud ühendada Tiit-Rein Viitso (2006: 899–901). Ta toob välja huvitavad seosed selletüveliste sõnade semantikas ning juhib tähelepanu germaani keelte tegusõna sugulusele slaavi keeltes hoolitsemist ja kaitsmist väljendavate verbidega, aga ka kuhja- ning koopanimetustega. Viimastega sarnase eesti vastena mainib T-R. Viitso Pärnumaal paiknevat Tori Põrgu nimelist koobast, sellepärast on asjakohane käsitleda lühidalt sõna *põrgu* esinemust Eesti kohanimesedes.

5. Põrgu-kohanimed

EMSUKA kohanimekogus on üle poolesaja nime, milles esineb sõna *Põrgu* (vt kaart 2). Osa nimesid kordub eri paigus. Voolava vee poolt liivakivisse uuristatud koopaid, mis sageli paiknevad järskude jõeorgude kaldas, on inimesed muiste pidanud vanapaganate (kuradite) eluasemeks ning hakanud kutsuma *Põrguks*, nagu *Tori Põrgu* Toris Pärnu jõe kaldaveerus, *Lopa Põrgu* Lopa orus Mulgimaal jm (Heinsalu 1987; Heinsalu, Kurik 1967). Enamasti moodustab *Põrgu* koos apellatiivist põhisõnaga liitnime. Koopaid nimetatakse sageli ka *Põrguhauaks*, nt *Karksi põrguhaud* ja *Mäkiste põrguhaud* Halliste jõeoru kaldas (Heinsalu 1987: 94–95). Liitsõna teine osis *haud* tähistab eesti kirjakeeles 1) matmiskohta ja 2) sügavat kohta veekogus, ent Tartu ja Võru murdes ning lähisugukeeltes on sellel üldisem tähendus 'auk, koobas, süvend maapinnas, lohk, nõgu' (EKSS 1: 455–456; EMS: 495–496; SKES: 63). Päritolult on *haud* germaani laen läänemere-soome algkeelde, allikaks alggermaani **sauþaz* (vasted asks *sõt* 'allikas, kaev', vanainglise *sēap* 'auk; kaev; lomp', gotlandi *sauþr* 'kaev' (EES: 71).

Koobast on *Põrguhauaks* nimetatud ka seal, kus noomen *haud* augu või koopa nimetusena pole murdeomane, nagu Karksi ja Helme *Põrguhaud* Mulgi murde alal, *Põrguhaua mägi* Vaivaras jt. See viitab sõna *põrguhaud* tuntusele mujalt, ilmselt piiblist ja rahvajuttudest. Peale *Põrguhaua* märgivad otseselt maapinna süvendit kohanimed *Põrguauk* ja *Põrguorg*. Veega täidetud lohkudele osutavad kohanimed *Põrgujärv*, *Põrgu allik*, *Põrgu loik*, *Põrgu lomp* ja *Põrgu kraav*. Vesised kohad on ka Kuusalu kihelkonna *Põrgu madal* (meres) ning peamiselt Tartu ja Võru murde alal esinev *Põrgu soo* või *Põrgu raba*.

Kaart 2. *Põrgu* Eesti kohanimes

Mitmes kohas on olemas *Põrgu mägi*, paaris kohas kannab *Põrgu* nime mets või lagendik. Neile lisaks on EMSUKAs registreeritud veel kümme-kond *Põrgu*-kohanimed, mis enamasti tähistavad samuti loodusobjekte. Vanades asulanimes *Põrgu* puudub ja vähesed teadaolevad talunimed võivad omakorda lähtuda loodusnimedest.

Niisiis on need kohanimed suhteliselt hilised ja põhinevad tõenäoliselt rahvajuttudest tuntud mütoloogilisel põrgu mõistel (Pall 1977: 152–153). Mõned nimed reedavad otsest sidet müütidega, nagu nt Tarvastu *Põrgu värav*, Äksi *Põrgu väravad* ja *Põrgu väravavaht*, Sangaste *Põrguvärati raba*, Otepää *Põrguvürst*. *Põrgu*-kohanimede mütoloogilist päritolu kinnitab sisuline sarnasus nende kohtade paralleelnimedega (nt Koorküla *Põrguhaud* ehk *Tondikoobas*; Karksi *Põrguhaua* laiem osa on *Vanakurja vats*). Kagu-Eestis Põlvamaal asub lähestikku viis kuue–seitsme tuhande aasta vanust auku (vähemalt kolm neist on meteoriidikraatrid), millele on pandud sama tüüpi nimed: *Põrguhaud*, *Tondihaud*, *Kuradihaud*, *Inglihaud* ja *Sügavhaud*. Kohanimede analüüs näitab, et sõna *põrgu* ei ole tekkinud apellatiivide põhjal ja et suhteliselt hilised kohanimed lähtuvad mõiste 'põrgu' tõlgendusest.

6. Järeldused

Ajalooline keeleaines – murded, kohanimed ja varased kirjalikud tekstid – ei kinnita seisukohta, et *põrgu* on eesti keeles väga vana või isegi läänemeresoome-mordva ühisaega kuulunud sõna. Vastupidi, see näikse olevat esmalt levinud ristiusu kaudu, vaimuliku teksti vahendusel, ning hiljem hakanud rahvakeeles tähistama mütoloogilist allmaailma mõistet. Sõna *põrgu* on niisiis kristlik termin, millega tõlgitakse vanas testamendis heebrea sõna *sheol* ning uues testamendis kreeka sõnu *hades* ja *gehenna*. Eestikeelses vanas testamendis tähistab *põrgu* nii surmavalda kui ka allmaailma, kristliku maailmavaate järgi kohti, kuhu kurjategijad ja väärusulised pärast surma satuvad ning kus pärast viimsepäevakohut karistust kantakse (Rienecker, Maier 2011: 515). *Põrgu* pidi erinema sellest allilmast, mida eestlaste muistse usundi järgi peeti surnute hingede asupaigaks. Oskar Looritsa väitel ei olnud eestlastel enne ristiusustamist ettekujutust põrgust, vaid hauatagune elu jätkus „täitsa samasugusena maisele” (Loorits 1990 (1948): 67, 71).

Seega on *põrgu* tõenäoliselt laenatud, nagu ka selle vasted teistes läänemeresoome keeltes. Eesti sõna laenuallikaid on otsitud mitmest indoeuroopa keelest (nt Loorits 2005; Mägiste 1927; Thomsen 1931; Vaba 2011; Viitso 2006), kuid üldiselt tunnustatud lahendust ei ole leitud. Laenuallika tuvastamist komplitseerib ebaselgus sõna tähenduses. Vaimulike tekstide tõlgetes surmavalda ja patuste hingede karistamise kohta märkiv *põrgu* ei sobi häälikuliselt ladina- ega saksakeelsete vastetega. Seos soome kuradiniimetuse ja balti piksejumalaga näib sisu poolest põhjendamatu. O. Looritsa ja T-R. Viitso pakutud etümoloogiad sobiksid nii sisu kui ka häälikulise külje poolest, ent need pole üldist tunnustust pälvinud. Põhjuseks võib olla oletatavate lähtesõnade vähene kandepind eesti keeles.

Eesti vaimulik keel on olnud suuresti mõjutatud roomakatoliku kirikus käibel olnud ladina keelest, mis tulenes ladinakeelsetest jumalateenistustest ning ristiusu arusaamade tõlgendajate ja propageerijate alamsaksa või muu võõrkeele vahendusel saadud teabest, mis tugines samuti ladina tekstidele (Ross, Soosaar 2007: 770 jj). Seetõttu võiks *põrgu* algupära seostada ladina keelega. Häälikuliselt ei sobi laenuandjaks kumbki ladina termin, ei *inferi* 'surmavalla elanikud' ega *inferna* 'deemonite ja patuste hingede karistamise koht', mille tõlkevastena *põrgu* on esinenud. Eestlastele võõra usu võõrkeelse tutvustuse tulemusena ei pruugi laen olla sõnasõnaline

vaste ega täpne tähendusvaste. Ehk tuleneb *põrgu* ladinakeelsest hingede puhastust propageerivast jutust, vrd ladina *pūrgō*, varasem *pūrigō* (*pūrus* 'puhas' + *ago* 'ajan jms'), *-āre* 'puhastama' < **peu-* (Pokorny 1959: 827; Walde-P 2: 13). Sel juhul näib *põrgu* kuuluvat ühte sõnaperre Wiedemanni sõnaraamatus esineva verbiga *põrgama* g *põrata* 'pühkima, puhtaks pühkima' ning puhastust jms väljendavate soome-karjala *perk-/perg-*tüveliste sõnadega (vt ptk 4), mille päritolu on seni olnud samuti ebaselge.

Samast ladina tüvest on moodustatud mitu rahvusvaheliselt käibel olevat terminit (nt lahtistit märkivad *purgeen* ja *purgatiiv* < lad *purgativus* 'puhastav'), nende hulgas ka kiriklikku mõistet tähistav *purgatorium* (< kesklad *purgatorium* < lad *purgo*). See on roomakatoliku õpetuse järgi paik, kus kergemate andestamata või lunastamata jäänud pattudega surnud usklikke hinged, kes ei vääri taevast ega põrgut, kannavad ajutist karistust, et sel viisil puhastatuna taevasse pääseda. Nende karistusaega lühendatakse hingepalvete, almuste ja patukustutuse abil (EE: 1071). Ladina nimisõna *purgatorium* võeti kasutusele alles XII sajandi lõpus. Kuni XIII sajandi alguseni kasutati seda kõrvuti ja sünonüümselt sõnühendiga *ignis purgatorius* (Le Goff 1990: 364–366). XIII sajandi alguses mainib paavst Innocentius III (1198–1216) ühes oma jutluses puhastustuld korduvalt (Le Goff 1990: 174–175). Puhastustuli institueeriti 1274. aastal Lyoni kirikukogul (Le Goff 1990: 84, 284–286). Puhastusseisundist, milles surnud viibivad enne taevasse pääsemist, on juttu juba IX sajandil tehtud katoliku kirikukogude otsustes (NCE 11: 825). Idakirikud nõustuvad selle seisundi olemasoluga, kuid eitavad seost tulega.

Luterlus niisugust pattude andeksandmist ei tunnista. Piiblis seda ei mainita ja Lutheri sõnade järgi ei saa puhastustule olemasolu kohta midagi öelda. Ainuke passus vanas testamendis, mida puhastustule toetuseks tsiteeritakse, on apokrüüffikus Teises Makabite raamatus 12:39–45, kus Juudas korraldas lepitusohvri surnute eest, et nad patust vabaneksid. Uues testamendis on kaudne vihje puhastustulele, kus on öeldud, et see, kes räägib Inimese Poja vastu, sellele antakse andeks, aga kes räägib Püha Vaimu vastu, sellele ei anta andeks ei praegu ega tulevasel ajal (Mt 12:32).

Me ei saa teada, millal ja mis rahvusest misjonärid eestlastele surmajärgsest puhastusest rääkisid ja mil moel seda maarahvale tõlgiti. Kui seda kuuldi ladina keeli ja osaliselt või moonutatult tõlgituna, ei saa välistada, et just sealt pärineb meie *põrgu* – mingi arusaamatu surmajärgne kannatuste koht. Häälkuliselt on 1. silbi *u* asemel eesti keeles *õ* võimalik, eriti

kui ladina sõna vahendatakse alamsaksa keele baasil (vrd nt ee *kõrvits* < asks *körwitz*, *korvits* jt < lad *curbita*). Hiljem kohanes sõna demonite elukoha ja patuste nuhtlemise paiga nimetusena. Et Tartaros ja Gehenna asusid sügaval augus või väljapääsmatus orus, tehti kirikukeeles eesti *põrgu*-sõnast selgem vaste *põrguhaud* 'põrguauk e põrgu sügavaim osa'. XX sajandil asendas liitsõna taas *põrgu*. Nagu mütoloogilistel rahvuskangelastel kombeks, võitlesid ka eesti vägilased demonitega ja ründasid neid isegi põrgus. Sellest sündisid rahvajutud, legendid, muistendid ja kohanimed. Eesti rahvauskumuste kohaselt lähevad siitilmast lahkunud surnuteriiki, mitte põrgusse.

Lühendid

Js – Jesaja raamat; 2Kn – Teine Kuningate raamat; Mt – Matteuse evangeelium

Kirjandus

Agricola 1987 = Mikael Agricolan teokset. Porvoo – Helsinki – Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.

ALFE = Atlas Linguarum Fennicarum. ALFE 1. 2004. Itämerensuomalainen kielikartasto. Läänemeresoome keeleatlas. Ostseefinnischer Sprachatlas. Лингвистический атлас прибалтийско-финских языков. Päätoim. Tuomo Tuomi. 1. osan vastaava toimittaja Seppo Suhonen. Kartat: Anneli Hänninen; saksankielinen käännös: Klaas Ph. Ruppel, venäjänkielinen käännös: Vladimir Rjagojev, Nina Zaitseva, vironkielinen käännös: Helmi Neetar. Toimitus: Anneli Hänninen, Raimo Jussila, Lilja Kirppu, Arvo Laanest, Heikki Leskinen, Helmi Neetar, Vilja Oja, Vladimir Rjagojev, Ulla Vanhatalo, Tiit-Rein Viitso, Nina Zaitseva. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 800, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 118.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Biblia 1642 = Se on: Coco Pyhä Ramattu, Suomexi: Pääramattuain, hebrean ja grecan jälken: Esipuhettten, marginaliaian, concordantiaian, selitösten ja registrein cansa. Jakob Moyses, der Ältere; Aeschillus Peträus. Stockholm: Keisarilda.

BSLK = Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche. 1963. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

EE = Eesti entsüklopeedia. VI, 1936. Tartu: Loodus.

EES = Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar 2012. Eesti etümoloogia-sõnaraamat. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

- EEW** = Julius Mägiste 1982–1983. Estnisches etymologisches Wörterbuch. I–XII. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.
- Ehasalu jt 1997** = Epp Ehasalu, Külli Habicht, Valve-Liivi Kingisepp, Jaak Peebo. Eesti keele vanimad tekstid ja sõnastik. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 6.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- EKSS** = Eesti keele seletav sõnaraamat. 1–6, 2009. „Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu” 2., täiendatud ja parandatud trükk. Toim. Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EMS** = Eesti murrete sõnaraamat. I (A–J), 1994–1997. Koost. Anu Haak, Evi Juhkam, Mari Must, Mart Mäger, Helmi Neetar, Salme Nigol, Ellen Niit, Vilja Oja, Valdek Pall, Eevi Ross, Aili Univere, Helmi Viires. Käsikirja ühtlustanud ja täiendanud Mari Must. Trükki toimetanud Helmi Neetar, Ellen Niit, Eevi Ross. Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Ganander, Christfrid 1997.** Nytt finskt Lexicon. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 676, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 95.) Helsinki Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Gutslaff, Johannes 1998 (1648).** Observationes Grammaticae circa linguam Esthonicam. Grammatilisi vaatlusi eesti keelest. Tõlk. ja koost. Marju Lepajõe. Toim. Jaak Peebo. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 10.) Tartu: Tartu Ülikool.
- Habicht, Külli 1995.** *us*-liitelised abstraktsed nimisõnad eesti vanimais sõnaraamatus. – Läänemere rahvaste kirjakeelte ajaloost. Toim. Jaak Peebo. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 1.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 15–26.
- Habicht jt 2000** = Külli Habicht, Valve-Liivi Kingisepp, Urve Pirso, Külli Prillop. Georg Mülleri jutluste sõnastik. Toim. Jaak Peebo. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 12.) Tartu: Tartu Ülikool.
- Heinsalu, Ülo 1987.** Eesti NSV koopad. Tallinn: Valgus.
- Heinsalu, Ülo, Elga Kurik 1967.** Põrguhauad ja põrguauad. – Eesti Loodus 18 (4), 211–217.
- Hellquist, Elov 1922.** Svensk etymologisk ordbok. Lund: Gleerups.
- Hofstra, Tette 1985.** Ostseefinnisch und Germanisch. Groningen: Van Denderen.
- Jussila, Raimo 1998.** Vanhat sanat. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 696, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 101.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Kalima, Jalo 1936.** Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 202.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Karsten, Torsten Evert 1915.** Germanisch-finnische Lehnwortstudien, ein Beitrag zu der ältesten Sprach- und Kulturgeschichte der Germanen. (= Acta Societatis Scientiarum Fennicae 45: 2.) Helsingfors: Der finnischen Literaturgesellschaft.
- Karulis, Konstantīns 1992.** Latviešu etimoloģijas vārdnīca. II (P–Ž). Rīga: Avots.
- Kingisepp jt 2002** = Valve-Liivi Kingisepp, Külli Habicht, Külli Prillop. Joachim Rossihniuse kirikumanaaalide leksika. Toim. Jaak Peebo. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 22.) Tartu: Tartu Ülikool.
- KKS** = Karjalan kielen sanakirja. 4, 1993. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVI, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 25.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Kujola, Juho 1944.** Lyydiläismurteiden sanakirja. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae IX.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Köbler, Gerhard 2003.** Altnordisches Wörterbuch. 2. Auflage; <http://www.koeblergerhard.de/anwbhinw.html>.
- Laanest, Arvo 1997.** Isuri keele Hevaha murde sõnastik. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Laats, Alar 2000.** Descendit ad inferna. – Usuteaduslik Ajakiri 1, 46–65.
- Le Goff, Jacques 1990.** The Birth of Purgatory. Cambridge: Scolar Press.
- Loorits, Oskar 1990 (1948).** Eesti rahvausundi maailmavaade. Tallinn: Perioodika.
- Loorits, Oskar 2005.** Zur christlichen Terminologie bei den Esten, Liven und Letten. – Trames. Journal of the Humanities and Social Sciences 9 (3).
- Luther, Martin 1983.** Väike katekismus. Tallinn: Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Konsistoorium.
- LÄGLOS** = Lexikon der älteren Germanischen Lehnwörter in den Ostseefinnischen Sprachen. III (P–Ä), 2012. Begründet von A. D. Kylstra. Amsterdam, New York: Rodopi.
- Makarov 1990** = Г. Н. Макаров. Словарь карельского языка (Ливвиковский диалект). Карельский научный центр Академии наук СССР. Институт языка, литературы и истории. Петрозаводск: Карелия.
- ME** = K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīca. K. Mühlenbachs Lettisch-deutsches Wörterbuch. I–IV, 1923–1932. Redigējis, papildinājis, turpinājis Jānis Endzelīns. Rīgā: Izdevusi Izglītības ministrija.
- Mägiste, Julius 1927.** Lmsm. keelte kuradinimestikust. – Eesti Keel 4, 66–84.
- Müller, Georg 2008.** Jutuluseraamat. Koost. Külli Habicht, Valve-Liivi Kingisepp, Jaak Peebo, Külli Prillop. Tartu: Ilmamaa.
- NCE** = New Catholic Encyclopedia. 2003. 2nd ed. Washington: Thomson/Gale, Catholic University of America.
- Nirvi, R[uben] E[rik] (toim.) 1971.** Inkeröismurteiden sanakirja. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVIII.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

- Pall, Valdek 1977.** Põhja-Tartumaa kohanimed 2. Toim. Madis Norvik. Eesti NSV teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus.
- Paul, Toomas 2001.** Sanctorum communionem. – Usuteaduslik Ajakiri 1, 39–59.
- Pokorny, Julius 1959.** Indogermanisches Etymologisches Woerterbuch. Bern: Francke.
- Raun, Alo 2000.** Eesti keele etümoloogiline teatmik. (= Maarjamaa taskuraamat 19.) Brampton – Tartu: Maarjamaa.
- Rienecker, Fritz, Gerhard Maier 2011.** Suur piiblikeksikon. 6000 märksõna. Tõlk. Eduard Aasamäe, Jana Lahe, Mati Lilleväli, Liina Luecke, Elmi-Johanna Pata, Tiia Teesaar. Peatoim. Ingmar Kurg. Tallinn: Logos.
- Ross, Kristiina, Sven-Erik Soosaar 2007.** Eesti vaimuliku kultuuri sõnavara kujunemisest: veel kord ristimisest. – Keel ja Kirjandus 10, 769–782.
- SKES** = Erkki Itkonen, Yrjö H. Toivonen, Aulis J. Joki 1955–1981. Suomen kielen etymologinen sanakirja. I–VII. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SSA** = Suomen sanojen alkuperä: Etymologinen sanakirja. 1–3, 1992–2000. Päätoim. Erkki Itkonen, Ulla-Maija Kulonen. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Stahl, Heinrich 1637 (1974, 2000).** Anführung zu der Estnischen Sprach auff wolgemeinten Rath und bittliches Ersuchen. Revall. Brampton – Tartu.
- Suhonen, Seppo 1973.** Die jungen lettischen Lehnwörter im Livischen. (= Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 154.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Thomsen, Vilhelm 1931.** Berührungen zwischen den finnischen und den baltischen (litauisch-lettischen) Sprachen. Eine sprachgeschichtliche Untersuchung. Samlede Afhandlinger IV. København: Nordisk Forlag.
- Tsvetkov, Dmitri 1995.** Vatjan kielen Joenperän murteen sanasto. Toim. Johanna Laakso. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXV, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 79.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Vaba, Lembit 2011.** Balti laenude uurimine avab meie kaugeid minevikku – Keel ja Kirjandus 10, 734–763.
- Vasmer** = Макс Фасмер 1986–1987. Этимологический словарь русского языка: в четырех томах. Изд. 2-е, стереотипное. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева. Под редакцией и с предисловием проф. Б. А. Ларина. Москва: Прогресс.
- Vestring, Salomo Heinrich 2000.** Eesti-saksa sõnaraamat. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum; <http://www.folklore.ee/~kriku/VESTRING/>.
- Viitso, Tiit-Rein 2006.** *Pagan, põrgu ja papp*: kolm kristlikku terminit. – Keel ja Kirjandus 11, 894–902.

- VKS** = Vadja keele sõnaraamat. 4, 2000. Tallinn: Eesti Keele Instituut, Eesti Keele Sihtasutus.
- VMS** = Väike murdesõnastik. II (M–Ü), 1989. Toim. Valdek Pall. Koost. Anu Haak, Evi Juhkam, Marja Kallasmaa, Ann Kask, Ellen Niit, Piret Norvik, Vilja Oja, Aldi Sepp, Jaak Simm, Jüri Viikberg. Eesti NSV Teaduste Akadeemia. Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus.
- Walde, Alois 1910.** Lateinisches etymologisches Wörterbuch. Zweite umgearbeitete Auflage. Heidelberg: Carl Winter.
- Walde-P** = Alois Walde 1927–1932. Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen. Herausgegeben und bearbeitet von Julius Pokorny. Berlin und Leipzig: Walter de Gruyter & Co.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1973 (1893).** Eesti-saksa sõnaraamat. Neljas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Tallinn: Valgus.
- WK** = Helmuth Weiss, Paul Johansen 1935. 400-aastane eesti raamat. Wanradt-Koell'i katekismus 1535. aastast. Tallinn: Polügraaf.

Sõnavara- ja tekstikogud

EMSUKA = Eesti murrete ja sugulaskeelte arhiiv Tallinnas Eesti Keele Instituudis

SMSA = Soome murrete sõnaarhiiv Helsingis Kodumaa keelte keskuses; <http://kaino.kotus.fi/>

Lisa

Alljärgnevalt esitatakse mõned näited selle kohta, milliseid vanakreeka, ladina ja saksa keele sõnu on eesti keeles ajaloo jooksul tõlgitud sõnaga *põrgu* ning milliseid sünonüüme on selle asemel eesti keeles kasutatud. *Põrgu* ja selle vasted on poolpaksus kirjas.

Uus testament

Matteuse evangeelium 5:22

Algtekst: ὁς δ' ἂν εἴπῃ, Μωρέ, ἔνοχος ἔσται εἰς τὴν **γέενναν** τοῦ πυρός.

Vulgata: qui autem dixerit fatue reus erit **gehennae** ignis

Biblia Germanica 1454 (lk CCXLVIII): Wer aber sagt / du Narr / der ist des **hellischen** Fewrs schuldig.

Rossihnius 1632: Ken enge ütleb, sinna jeck Ächk nahr, se om selle **pörkotulle** wölgo.

Stahl 1638: Ke agkas ütlep sinna Geck / se on se **pörgkotulle** wölgk.

Piibel 1739: agga kes ial ütleb: Sa jölle, se on **pörgo** tulle wäärt.

UT 1989 (lk 51): kes aga ütleb: „Lollakas!”, peab minema tule**pörgusse**.

Luuka evangeelium 10:15

Algtekst: καὶ σύ, Καφαρναούμ, μὴ ἕως οὐρανοῦ ὑψωθῆσῃ; ἕως τοῦ **ἄδου** καταβήσῃ.

Vulgata: et tu Capharnaum usque in caelum exaltata usque ad **infernum** demergeri

WT 1686: Nink sinna Kapernaum / kä ammak Taiwatte ollet üllendätu / sinna saht sahma ammak **Pörgutte** maha taugatus.

Piibel 1739: Ja sinna Kapernaum, kes sa taewast sadik olled üllendatud, sind peab **pörgoni** mahhalükkatama.

UT 1989 (lk 210): Ja sina, Kapernaum, kas sa arvad, et sind ülendatakse taevani? Ei, sind tõugatakse alla **pörgusse**.

Luuka evangeelium 16:23

Algtekst: καὶ ἐν τῷ **ἄδῃ** ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ὑπάρχων ἐν βασάνοις, ὁρᾷ Ἀβραάμ ἀπὸ μακρόθεν

Vulgata: mortuus est autem et dives et sepultus est in **inferno**/ elevans oculos suos cum esset in tormentis videbat Abraham a longe

Rossihnius 1632: Ninck kui temma nüd se **pörcko** ninck waiwa sissen olli, töstis temma omma silmat ülles, ninck neggi Abrahammi kauwelt

Piibel 1739: Ja, kui ta **pörgus** sures wallus olli, ja ommad silmad üllestöstis, siis näggi ta Abraami kaugelt

UT 1989 (lk 230): Ja **põrgus** piineldes tõstis ta oma silmad üles ja näeb Aabrahami kaugelt ...

Johannese ilmutusraamat 20:13

Algtekst: καὶ ἔδωκεν ἡ θάλασσα τοὺς νεκροὺς τοὺς ἐν αὐτῇ καὶ ὁ θάνατος καὶ ὁ ᾄδης ἔδωκαν τοὺς νεκροὺς τοὺς ἐν αὐτοῖς,

Vulgata: et dedit mare mortuos qui in eo erant et mors et **inferus** dederunt mortuos qui in ipsis erant et iudicatum est de singulis secundum opera ipsorum
Biblia Germanica 1454 (lk CCCCX): Und das Meer gab die Todten die darinnen waren / und der Tod und die **Helle** gaben die Todten die darinnen waren / und sie wurden gerichtet / ein jglicher nach seinen wercken.

WT 1686: Nink Merri and neid Kohljid wäljä / kumma temmä sissen olliwa / nink Surm nink **Põrgo Haud** anniwa neid Kohljid wäljä / kumma neide sissen olliwa: Nink eggäütz sunniti omma Tõh perrä.

Piibel 1739: Ja merri andis need surnud, kes temma sees ollid, ja surm ja **põrgo-haud** andsid need surnud, kes nende sees ollid, ja iggäühhe peäle moisteti kohhut nende tegude järrele.

UT 1989 (lk 652): Ja meri andis tagasi need surnud, kes olid temas, ning surm ja **surmavald** andsid tagasi need surnud, kes olid neis, ning igäuhe üle mõisteti kohut tema tegude järgi.

Vana testament

Neljas Moosese raamat 16:33

וַיִּרְדּוּ הֵם וְכָל-אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׂאֵלָה וַתִּכַּס עֲלֵיהֶם הָאֲרֶץ וַיֵּאבְדוּ מִתּוֹךְ הַקְּהָל:

Vulgata: descenderuntque vivi in **infernum** operati humo et perierunt de medio multitudinis

Biblia Germanica 1454 (LXXXV): und fuhren hinunter lebendig in die Helle / mit allem das sie hatten / und die Erde decket sie zu / und kamen vmb aus der Gemeine.

Gutslaff 1648–1656: Sihs letzit nemmat, ninck keick mea neihl olli, ellawat **pörckulle**, ninck se mah kattis nemmat pählit kindi. Ninda saihit nemmat errakaotuts se kogkodusse seast.

Piibel 1739: Nenda läksid nemmad ja keik mis nende pärralt, ellawalt senna **hauda**, ja Ma kattis neid peält kinni, ja nemmad kaddusid koggodusse seest ärra.

Eesti Piibliselts 2005: Nõnda läksid nemad ja kõik, mis neil oli, elusalt **hauda** ja maa kattis nad ning nad hävitati koguduse hulgast.

Allikad

Algtekst (kreekaeelne uus testament): <http://www.greekbible.com/>.

Biblia Germanica 1454. Die Bibel in der deutschen Übersetzung Martin Luthers
Ausgabe letzter Hand. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

Eesti Piibliselts 2005: <http://piibel.net/>.

Eesti vanemad piiblitõlked (Gutslaff 1648–1656, piibel 1739, Rossihnius 1632,
Stahl 1638, WT 1686): <http://www.eki.ee/piibel/>; [http://www.murre.
ut.ee/vakkur/Korpused/](http://www.murre.ut.ee/vakkur/Korpused/).

Heebreakeelne vana testament: <http://www.academic-bible.com/>.

UT 1989 = Uus Testament ja psalmid ehk Vana Testamendi laulud. Tõlk. Toomas
Paul, Uku Masing. Tallinn: EELK Konsistoorium.

Vulgata: <http://www.latinvulgate.com>.

Estonian *põrgu*

Vilja Oja, Sven-Erik Soosaar

The use of the word *põrgu* 'hell' in old and modern literary Estonian, as well as in dialects and place names, suggests that the word could have first entered the language as a Christian term. It is obviously a loanword and yet without a generally agreed etymology. In old religious texts, *põrgu* occurs as the translation equivalent of 'Hades' and 'hell'. In vernacular use, *põrgu* is applied to a mythological underworld, which has inspired numerous folk tales and place names. Religious Estonian has been strongly influenced by the Latin used in the Roman Catholic Church. It is true that the Latin terms *infernī* 'inhabitants of Hades' and *inferna* 'place of punishment for demons and sinners' souls' are phonetically unlikely sources for *põrgu*. One cannot exclude, however, the possibility that *põrgu* may have originated from the Latin stem *pūrgō*, earlier *pūrigō*, *-āre* 'to clean'. Also, the Finnish and Karelian *perk-/perg-*stem words, which are associated with cleaning, might have originated from the same root.

Keywords: etymology, Finnic 'hell', purgatory, place names, Estonian

Vilja Oja
keeleajaloo ja -teaduse osakond
Eesti Keele Instituut
Roosikrantsi 6
10119 Tallinn
Vilja.Oja@eki.ee

Sven-Erik Soosaar
soome-ugri keelte ja murrete osakond
Eesti Keele Instituut
Roosikrantsi 6
10119 Tallinn
Sven.Soosaar@eki.ee